

Философията
на образованието
и образованието
по философия

ДИМИТЪР МИХАЛЧЕВ
И ОБРАЗОВАНИЕТО В БЪЛГАРИЯ
(ПО СЛУЧАЙ 140 ГОДИНИ
ОТ РОЖДЕНИЕТО
НА АКАДЕМИК ДИМИТЪР МИХАЛЧЕВ)

Георги Белогашев*

DIMITAR MIHALCHEV
AND EDUCATION IN BULGARIA

Georgi Belogashev

Abstract: The article presents the connection between the traditional research and educational approaches in Bulgaria and the academic and public activity of Dimitar Mihalchev. It points out how his teaching and academic activity contributes to the development of the foundation of the traditional for Bulgaria higher humanitarian education. His scientific activity resonates with the permanently applied European traditions in philosophy, combined with the most modern methods of research. Mihalchev's scientific activity has a pedagogical orientation, applied in the field of education through secondary and higher schools, provides Bulgarian education with a level comparable to the best world examples.

Keywords: Dimitar Mihalchev, education, correlation between academic philosophy and education, research approach, educational approach.

Историческата справка сочи, че още с обособяването на катедра „Философия и педагогия“ към Висшето училище в София през 1892 г., взаимовръзката между българската академична философия и образованието е във фундамента на родната духовна сфера. Основанията за подобно твърдение са във фактическото присъствие в образователната структура на България на най-изявените представители от всички направления на философската мисъл у нас. Те със своята творческа дейност и изследвания задават специфичната линия на всяка дискутирана философска проблематика, като форми-

* **Георги Белогашев** – доцент, доктор, Философски факултет, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, e-mail: g.belogashev@uni-vt.bg.

рат българската идейна и духовна действителност, а следователно и обществените реалии в страната.

Не е възможно да се отрече влиянието на този конструктивно-евристичен дух, пронизващ дори творчеството на самобитни учени, какъвто е академик Димитър Михалчев. Акцентът на статията е именно върху взаимовръзката между традиционните научно–изследователски и образователни подходи у нас и неговата собствена академично-педагогическа и социална дейност. От собственоръчно написаната автобиография (Михалчев 1981: 602) се установява, че през 1910 г. Михалчев неизменно свързва своя творчески път с академичния живот на българското образование. Тази връзка активно ще продължи чак до 1947 г., когато след 35-годишно преподаване той се пенсионира (Михалчев 1981: 602), макар това да не е краят на неговата дейност като учен.

Посочената по-горе корелация се установява веднага след като Михалчев е избран за редовен доцент по систематична философия в Софийския университет. Неговата преподавателска дейност доразвива автентичните му онтологико-епистемологични идеи в стройна сциентистки насочена философска система, която способства за създаването на основнонаучната философска школа в България. Това от своя страна води както до изменението на самата философска терминология и методология у нас, така и до промени в различни сфери на родната наука и социалната действителност. Неговите научни търсения способстват за автентичното развитие на основните направления в българската образователна система – не само в областта на философията и етиката, но и на психологията, педагогиката, методиката, социологията и други, макар някои от питанията да са разработвани в по-голяма степен от неговите идейни сподвижници.

Всичко започва през зимния семестър на 1910–1911 г., когато Михалчев чете свои лекции по психология. Тези лекции са плод на идеи, поставени и разработени още през 1906 г. на реалистички обоснованата ремкеанска философия, както ученият сам съобщава в едно свое писмо до Кръстьо Кръстев (Михалчев 1996: 66). Вярна е оценката на редица съвременни изследователи, че с изказаните психологически възгледи той се противопоставя едновременно на две

от най-влиятелните психологически течения у нас: психоаналитичната традиция и експерименталната психология (Гурова; Димитрова; Цацов 2000: 5). Стремещт на Михалчев е отстраняване на всеки психологизъм от научното познание. Още във „Философски студии“ (1909) той говори за *даденото* като единствения безспорен изходен пункт (Михалчев 1994: 119) за науката, а под „дадено“ разбира „иманото“ от съзнанието (Михалчев 1994: 124), което не се влияе от по-ранни опит, умозаклучения и определения. В своите лекции по обща психология основнонаучният мислител обявява всяко психично, материално, действително, недействително, пространствено, непространствено, единично, общо и т.н. за „дадено“, доказвайки, че именно то е изначалният предмет на философията като основна наука, който не можем да подлежи на съмнение (Михалчев 2000: 93). В своя труд „Философията като наука“ (1946) той излага същото становище (Михалчев 1946: 74), което е доказателство с каква настойчивост през годините продължава да утвърждава тази теза.

Друг съществен принос на преподавателя Михалчев, който се явява резултат от предлаганите и доразвивани в Университета негови постановки по философия и психология, е, че те във времето служат за изграждането на оригинални концепции за социалната философия, педагогиката и етиката. Концептуалните схващания на Михалчев, като практики, сполучливо са приложени в педагогиката от различни представители на българската основнонаучна школа. Сам той не се занимава пряко с педагогика, но евристичната парадигма, която предлага, се ползва от неговите теоретични последователи при обучението на ученици и студенти. Например, тръгвайки от основнонаучната философия, Никола Илиев, като експлицира Ангел Бънков, утвърждава тезата, че ученето не е някаква психическа проява или промяна на съзнанието, но е развитие на съзнанието към логическо мислене и говорене (Бънков 1942: 258). Идеята на Илиев разкрива еволюция на съзнанието от неяснота към безвъпросна яснота по отношение на даденото. Едновременно с това, освен разширяване и обогатяване на познанието, такова се констатира и при говора. Идентично е становището на Славчо Семерджиев относно природата на ученето. Той акцентира, че при познанието не само се върви от знание към познание, а едновременно с това се забелязва

развитие на съзнанието (Семерджиев 1938: 289). И, понеже посоченият подход има голямо значение за учебната практика (Бънкков 1940: 525), това е основанието една от базисните концептуални линии на българската основнонаучна школа да е в областта на образованието, педагогиката и методиката.

Схващането на Михалчев за етиката е, че я разбира като наука за нравственото съзнание, обуславящо самия морал, но разглеждана като нещо действително (Михалчев 2003: 39–40), а не под формата на нормативна теория. Подобна интерпретация е естествена за него, като се има предвид, че нравствеността е вид даденост, имана от съзнанието. Следователно целта е не да се предпоставя някаква нравствена система, а научно да се установи каква е природата на морала. Оттук е и връзката на етиката с науката и безвъпросното знаене на всяко дадено.

В социалната проблематика Михалчев също се разкрива като самобитен творец, понеже излиза извън теоретичните интереси на своя учител Йоханес Ремке. Затова, още в споменатото писмо от 1906 г., се хвали пред Кръстев, че концептуалните тези за обществото са негова самостоятелна работа (Михалчев 1996: 67). Днешните изследователи на основнонаучния философ еднозначно констатират това фактическо положение при установяване на неговите изходни теоретико-методологически възгледи, свързани със социалната действителност (Белогашев 2015; Белогашев 2016; Гурова 2000; Цацов 2006). Тази самобитност личи в схващанията относно социума и неговата история, посредством концепциите за обществото и общността, спецификата на историческото обяснение, своеобразността на историческите закономерности, въздействието на т.нар. „велики личности“ върху обществото и историята, разбирането му за евентуалните политически резултати от публичното влияние на дадена теоретична концепция и други. Тук трябва да се направи уточнението, че когато Михалчев говори за социалната действителност, в нея той включва както проблематиката, отнасяща се към социалната философия, така и онази, която образува изследователското поле на философията на историята. Фактически за него обществената действителност има два основни аспекта. Първият може условно да се нарече синхронен, който обхваща проблематиката на социалната

философия, а другият – диахронен, и това е хоризонтът на философията на историята.

Следващата голяма стъпка, която Михалчев прави, докато работи като преподавател, е написването на монографията „Форма и отношение“ (1914), която претърпява второ издание през 1931 г. Тази книга има за задача осъществяване на основнонаучен анализ на базовите философски учения през вековете с цел посочване на основанията за неспособността на гносеологията да постигане на непротиворечиво познание относно всяко заобикалящо човека (Михалчев 1931: 4). Изследването на основнонаучния мислител предоставя изцяло нов тип трактовка на основни за философията понятия – форма, отношение, свойство, единично, общо и други, с което обогатява българската философска традиция. Коста Андреев еднозначно заявява, че това е чисто ремкеанско произведение (Андреев; Субашки 1975: 17). Оценката на Андреев е напълно вярна. Посочената книга, многобройните статии и студии заедно с дейността, развивана от Михалчев като преподавател, публицист и общественик, поставят основата за появата, формирането и влиянието на основнонаучната философска школа в духовния и научния живот на България, с малки прекъсвания, почти през целия XX век.

С обществена дейност Михалчев се занимава активно, и като че ли това допълва творческите му търсения. Автобиографията му показва, че българският учен е част от група родни интелектуалци – Иван Георгов, Никола Милев, Александър Балабанов и други, изпратена от правителството през 1913 г., с цел разясняване на позициите на страните, участнички в проваления Балкански съюз (Михалчев 1981: 602). Михалчев е изпратен в Чехия, където лично се запознава с чешкия философ Томаш Масарик. През 1918 г. той е председател на Тракийската организация в България. По сведения на Иван Филчев като такъв е избран по инициатива на Димитър Попниколов и Софийското дружество (Филчев 2007: 7) на проведения в гр. Одрин събор на Тракийската организация. На 1 май 1919 г. в гр. Габрово е създадено от Стефан Станчев философско-математическо общество „Димитър Михалчев“. Обществото застава на философските позиции на ремкеанството, представено в България по това време от Михалчев (Костадинова; Стефанов; Цацов 2000: 11). Те съобщават,

че през учебната 1929–1930 г. броят на членовете в обществото достига 110 души, а през следващата учебна година – 123 човека, което е реалистична картина на влиянието на ремкеанството по онова време у нас (Цацов 2006: 6). Авторите предлагат обширен епистоларен архив между Михалчев и Станчев. През периода от 1923–1927 г. Михалчев е посланик на България в Чехословакия именно заради познанството му с Масарик (Михалчев 1981: 603), тогава вече президент на тази страна.

Най-значителен фактор за формирането и влиянието на основнонаучната философска школа в социалния и академичния живот на България обаче си остава появата през 1929 г. на двумесечното философско списание „Философски преглед“, ръководено и редактирано от Михалчев. Още с излизането на първия брой редакционната колегия заявява, че ще обсъжда теоретично безпристрастно статиите от български автори, които ще бъдат подбирани с голяма толерантност из различните лагери на теоретичната обществена мисъл (Димитрова 1999: 160), като неизменно се пледира за равнопоставеност на множеството гледни точки.

Статиите в списанието оказват изключително влияние на всички обществени нива у нас – изрично относно актуални питання в педагогиката и образованието, но не по-малко и значими въпроси, свързани с религията, биологията, расизма, теософията и други. В онези времена особено предизвикателство и новаторски подход „Философски преглед“ осъществява чрез предоставяне трибуна за обсъждане на въпроси, отнасящи се до ролята, дейността и мястото на жената в обществото. Списанието подканва и поощрява представянето на активната позиция на българските жени, които са изначално омаловажавана социална прослойка в българската философия и наука. По този начин Михалчев експлицитно подтиква българските интелектуалки по-активно да участват в интегрирането на своите сънароднички в обществото и неговото развитие. Модернистичният замисъл на редактираното от него списание може да се констатира и днес, понеже интеграцията на всеки член на социума на принципа на равнопоставеност на половете е необходимо условие и гаранция за добро управление и напредък на всяко общество (Стоянова-Енчева 2020: 56). Идеята за осмисленото взаимодействие между

индивидите в социалната действителност създава предпоставки за едновременното изменение положението на жената в обществото и реализиране на едно от най-важните естествени човешки права – свободата (Узунова 2020: 46). Това е основанието Михалчев да издаде нарочен брой на списание „Философски преглед“ (4/1937), съставен от текстове на автори–жени, и така да разкрие интелектуалните им възможности.

Михалчев е инициатор и на друг прецедент. Във времената на националсоциализма, окупирал и нашата Родина, страниците на „Философски преглед“ се единственото достъпно печатно издание за русофилската и антифашистки настроената интелигенция (Михайлов 2003: 14–15; Чалъков, 1999: 559) и аудитория. Нещо повече – спорът на страниците на списанието между Тодор Павлов и Михалчев довежда до уточняване развитието на собствено философските позиции и на двете спорещи страни (Гурова 2004: 4). Кирил Дарковски отбелязва, че списанието де факто се превръща в легална и авторитетна трибуна на българската антифашистка мисъл (Дарковски 1981: 61). Поведението на Михалчев разкрива филантропа-интелектуалец у него. Без да е симпатизант на социализма, той предлага на редовия марксист, нямащ възможност за избор на безпристрастна и научно достоверна литература, аргументиран анализ върху действителността. Основнонаучният философ едва ли има за цел да се занимава с душевните терзания на обикновения комунист. По-скоро иска да е обективен и научен, а следствието, произтичащо от това, рефлектира в избистряне на причините за онова, което става в света.

Въз основа на изложеното може еднозначно да се посочи корелативността между традиционните изследователски и образователни подходи на Михалчев, имащи значителна роля при полагане фундамента на традиционното за България висше хуманитарно образование и академично-обществената му работа. Неговата научна активност резонира с перманентно прилаганите европейски традиции във философията, съчетани с най-съвременните методики за проучване. Нейната дейност, имаща освен това, ясна педагогическа насоченост, приложена в сферата на просветата чрез средните и висшите училища, осигурява на българското образование равнище, сравнимо с най-добрите световни примери.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENECES

Андреев, К., Субашки, В. 1975: Андреев, К.; Субашки, В. *Димитър Михалчев – философ, социолог, общественик*. София: БАН. // **Andreev, K.; Subashki, V. 1975:** Andreev, K., Subashki, V. *Dimitar Mihalchev – filosof, sotsiolog, obshtestvenik*. Sofiya: BAN.

Белогашев, Г. 2015: Белогашев, Г. *Философията като основна наука*. София: Пропелер. // **Belogashev, G. 2015:** Belogashev, G. *Filosofiyata kato osnovna nauka*. Sofiya: Propeler.

Белогашев, Г. 2016: Белогашев, Г. *Социологически изследвания на Димитър Михалчев*. София: Пропелер. // **Belogashev, G. 2016:** Belogashev, G. *Sotsiologicheski izsledvaniya na Dimitar Mihalchev*. Sofiya: Propeler.

Бънков 1940: Бънков, А. Христо Николов: Основи и същност на цялостното обучение. *Философски преглед*, 5: 524–525. // **Bankov 1940:** Bankov, A. Hristo Nikolov: Osnovi i sashtnost na tsyalostното obuchenie. *Filosofski pregled*, 5: 524-525.

Бънков 1942: Бънков, А. Философско-педагогическото дело на Никола Илиев (1886–1937). *Философски преглед*, 3: 251–265. // **Bankov 1942:** Bankov, A. Filososfsko-pedagogicheskoto delo na Nikola Iliiev (1886 – 1937). *Filosofski pregled*, 3: 251–265.

Гурова, Л. 2000: Гурова, Л. Психологическите възгледи на Д. Михалчев в контекста на актуалните в началото на века дебати. В: *Световност, демокрация, малки народи. 120 години от рождението на Димитър Михалчев. 150 години от рождението на Томаш Масарик. Материали от международна научна конференция 10-11 ноември 2000*, София: СУБ, 216–230. // **Gurova, L. 2000:** Gurova, L. Psihologicheskite vazgledi na D. Mihalchev v konteksta na aktualnite v nachaloto na veka debati. V: *Svetovnost, demokratsiya, malki narodi. 120 godini ot rozhdenieto na Dimitar Mihalchev. 150 godini ot rozhdenieto na Tomash Masarik. Materiali ot mezhdunarodna nauchna konferentsiya 10-11 noemvri 2000*, Sofiya: SUB, 216-230.

Гурова, Л.; Димитрова, Н.; Цацов, Д. 2000: Гурова, Л.; Димитрова, Н.; Цацов, Д. Встъпителни бележки. В: *Д. Михалчев. Лекции по обща психология*. София: Издателство на Нов български университет, 5-6. // **Gurova, L.; Dimitrova, N.; Tsatsov, D. 2000:** Gurova, L.; Dimitrova, N.; Tsatsov, D. Vstapitelni belezhki. V: *D. Mihalchev. Lektsii po obshta psihologiya*. Sofiya: Izdatelstvo na Nov balgarski universitet, 5–6.

Гурова, Цацов, 2004: Гурова, Л.; Цацов, Д. Българската дискусия за природата на познанието”. *Философски алтернативи*, 3: 3–5. // **Gurova, Tsatsov, 2004:** Gurova, L.; Tsatsov, D. Balgarskata diskusiya za prirodata na poznaniето”. *Filosofski alternativi*, 3: 3–5.

Дарковски 1981: Дарковски, К. Димитър Михалчев – опит за интелектуален портрет. В: *Димитър Михалчев. Избрани съчинения*. София: Наука и изкуство, 5–65. // **Darkovski 1981:** Darkovski, K. Dimitar Mihalchev – opit za intelektualen portret. V: *Dimitar Mihalchev. Izbrani sacheneniya*. Sofiya: Nauka i izkustvo, 5–65.

Димитрова 1999: Димитрова, Н. Списание Философски преглед (1929–1943) – първото философско списание в България (по повод 70 години от създаването му)”. *Философски форум*, 1: 159–161. // **Dimitrova 1999:** Dimitrova, N. Spisanie Filosofski pregled (1929–1943) – parvoto filosofsko spisanie v Bulgariya (po povod 70 godini ot sazdavaneto mu)”. *Filosofski forum*, 1: 159–161.

Костадинова, М., Стефанов, А., Цацов, Д. 2000: Костадинова, М., Стефанов, А., Цацов, Д. *Габровската философска школа и Димитър Михалчев*. София: ЛИК. // **Kostadinova, M., Stefanov, A., Tsatsov, D. 2000:** Kostadinova, M., Stefanov, A., Tsatsov, D. *Gabrovskata filosofska shkola i Dimitar Mihalchev*. Sofiya: LIK.

Михайлов 2003: Михайлов, С. *Социологията в България след Втората световна война*. М-8-М, София. // **Mihaylov 2003:** Mihaylov, S. *Sotsiologiyata v Bulgariya sled Vtorata svetovna voyna*. М-8-М, Sofiya.

Михалчев, Д. 1996: Михалчев, Д. Писмо от Димитър Михалчев до д-р Кръстьо Кръстев. В: *Из кореспонденцията на акад. Димитър Михалчев, съст. Стойнев, А., Цацов, Д.*, София: Академично издателство проф. Марин Дринов, 66–68. // **Mihalchev, D. 1996:** Mihalchev, D. *Pismo ot Dimitar Mihalchev do d-r Krastyo Krastev*. V: *Iz korespondentsiyata na akad. Dimitar Mihalchev, sast. Stoynev, A., Tsatsov, D.*, Sofiya: Akademichno izdatelstvo prof. Marin Drinov, 66–68.

Михалчев, Д. 1931: Михалчев, Д. *Форма и отношение*. Графика, София. // **Mihalchev, D. 1931:** Mihalchev, D. *Forma i otnoshenie*. Grafika, Sofiya.

Михалчев, Д. 1946: Михалчев, Д. *Философията като наука*. Университетска печатница, София. // **Mihalchev, D. 1946:** Mihalchev, D. *Filosofiyata kato nauka*. Universitetska pechatnitsa, Sofiya.

Михалчев, Д. 1981: Михалчев, Д. *Избрани съчинения*. Наука и изкуство, София. // **Mihalchev, D. 1981:** Mihalchev, D. *Izbrani sacheneniya*. Nauka i izkustvo, Sofiya.

Михалчев, Д. 1994: Михалчев, Д. В какво се състои познанието?. *Философски алтернативи*, 5: 114–133. // **Mihalchev, D. 1994:** Mihalchev, D. V kakvo se sastoi poznanieto?. *Filosofski alternativi*, 5: 114–133.

Михалчев, Д. 1994: Михалчев, Д. В какво се състои познанието?. *Философски алтернативи*, 6: 107–132. // **Mihalchev, D. 1994:** Mihalchev, D. V kakvo se sastoi poznanieto?. *Filosofski alternativi*, 6: 107–132.

Михалчев, Д. 2000: Михалчев, Д. *Лекции по обща психология*. София: Издателство на Нов български университет, // **Mihalchev, D. 2000:** Mihalchev, D. *Leksii po obshta psihologiya*. Sofiya: Izdatelstvo na Nov balgarski universitet.

Михалчев 2003: Михалчев, Д. *Етика*. СУБ, София. // **Mihalchev 2003:** Mihalchev, D. *Etika*. SUB, Sofiya.

Семерджиев 1938: Семерджиев, С. Дамян Георгиев: Учебен процес, построен на Ремкевата философия. Съвременна мисъл“. Год. IV, кн. 7 и 8. *Философски преглед*, 3: 288–289. // **Semerdzhiiev 1938:** Semerdzhiiev, S. Damyan Georgiev: Ucheben protses, postroen na Remkevata filosofiya. Savremenna misal“. God. IV, kn. 7 i 8. *Filosofski pregled*, 3: 288–289.

Стоянова-Енчева 2020: Стоянова-Енчева, О. Равенството на половете – еволюция и актуални проблеми. В: *Сборник от кръгла маса: Полова диференциация в академичната страна*. Велико Търново: Ивис, 55–63. // **Stoyanova-Encheva 2020:** Stoyanova-Encheva, O. Ravenstvoto na polovete - evolyutsiya i aktualni problemi. V: *Sbornik ot kragla masa: Polova diferentsiatsiya v akademichnata strana*. Veliko Tarnovo: Ivis, 55–63.

Узунова 2020: Узунова, Д. Реабилитация на чувствената любов в епохата на Немския романтизъм“. В: *Библиотека „Диоген“: Философията: предизвикателства и перспективи*. Велико Търново: Университетско издателство „Св. св. Кирил и Методий“, том 27, кн. 2, 38–47. // **Uzunova 2020:** Uzunova, D. Reabilitatsiya na chuvstvenata lyubov v epochata na Nemskiya romantizam“. V: *Biblioteka „Diogen“: Filosofiyata: predizvikatelstva i perspektivi*. Veliko Tarnovo: Universitetsko izdatelstvo „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, том 27, кн. 2, 38–47.

Филчев 2007: Филчев, И. Възстановяване на самостоятелното тракийско движение след войните и в мирния преход (1914–1922). *Известия на тракийския институт*, 7: 5–23. // **Filchev 2007:** Filchev, I. Vazstanovyavane na samostoyatelnoto trakiysko dvizhenie sled voynite i v mirniya prehod (1914–1922). *Izvestiya na trakiyskiya institut*, 7: 5–23.

Цацов, Д. 2006: Цацов, Д. *Основонаучната философска школа в България (Първата половина на XX век)*. София: Академично издателство проф. М. Дринов. // **Tsatsov, D. 2006:** Tsatsov, D. *Osnovonauchnata filosofska shkola v Bulgariya (Parvata polovina na HH vek)*. Sofiya: Akademichno izdatelstvo prof. M. Drinov.

Чалъков 1999: Чалъков, И. *Науката*. В: България 20 век: Алманах, съст. Ф. Панайотов. София: Книгоиздателска къща Труд, 543–650. // **Chalakov 1999:** Chalakov, I. *Naukata*. V: *Bulgariya 20 vek: Almanah*, sast. F. Panayotov. Sofiya: Knigoizdatelska kashta Trud, 543–650.